

Under strecket 100 år

Det inre klimathotet hotar vårt själsliv

Civilisationens pris är inte längre att vi tyngs under ett straffande överjag, som Freud beskrev det, utan att den moderna livsstilen tömmer det inre livet på innehåll. "Normopaten", skriver Christopher Bollas i sin nya bok, är så tom och renons på självreflexion att bara klichéer återstår.

Att utvecklas till att bli en person – vad vissa psykologer har kallat för den psykiska födelsen – är en minst sagt prekär process som i förlängningen innebär att levandet kommer att lyda under andra lagar än tidigare. Från och med det ögonblick som vi i rudimentär mening börjar existera som personer – från och med att vi börjar leva i en meningsfull och någorlunda integrerad upplevelse av oss själva, vårt liv och vår omvärld – så kommer vi inte längre att drivas av en strävan efter att tillfredsställa våra primära behov, åtminstone inte i första hand. I stället kommer vi nu att drivas av en strävan efter att upprätthålla, försvara, utveckla och förstärka vår hårt tillkämpade och inte sällan sköra identitet.

I egenskap av personer fruktar vi inte i första hand döden, i fysisk mening, utan vad vi fruktar är det personliga sönderfallet – att förlora vår inre organisation och vår meningsfulla förankring i existensen. Vissa impulser, tankar och känslor kommer nu kanske att trängas bort därför att de hotar identitetens värdemässiga och emotionella jämvikt. Eller vissa projekt och handlingar kanske nu kommer att framträda som djupt eftersträvansvärda eftersom de bidrar till att konsolidera det personliga varat.

Kort sagt, vårt sätt att handskas med livet och dess möjligheter och prövningar sker från och med nu inte främst i enlighet med det Freud kallade lust- och realitetsprincipen utan i enlighet med vad den tysk-amerikanske psykoanalytikern Heinz Lichtenstein i början av 1960-talet talade om som den psykologiska "identitetsprincipen".

En av Lichtensteins mest framstående elever är den inflytelserika och numera tämligen berömda psykoanalytikern Christopher Bollas som är aktuell med sin nya bok "Meaning and melancholia: Life in the age of bewilderment" (Routledge).

Bollas är idag 75 år gammal och kanske är det ålderns höst, eller att han dragit ner på patientarbetet, som gör att han i den nya boken har valt att lämna individualpsykologin i snäv mening för att i stället ta ett brett historiskt grepp om den västerländska tidsandan och vår politiska samtid. Dock menar han att varje samhällsanalys måste betraktas som bristfällig så länge den saknar intellektuella verktyg för att belysa själva psykodynamiken bakom samhälleliga fenomen som rasism, korruption eller ekonomiskt förtryck, och för Bollas är det i första hand den psykoanalytiska individualpsykologin som kan tillhandahålla dessa verktyg.

En grundidé i boken är att konkreta samhälleliga rörelser under en viss tidsperiod, hur inbördes disparata de på ytan än synes vara, vinner sin form och riktning inom ramen för organiserande omedvetna tankemönster och föreställningar rörande självet och dess existens i världen – vad Lichtenstein skulle kalla för underliggande "identitetsteman" och vad Bollas kallar "psykiska ramverk" (*frames of mind*). Dessa ramverk måste alltså förstås som någonting djupare än kulturella stämningar; de konstituerar snarare ett slags övergripande och axiomatisk mentalitet som även om den inte uttryckligen manifesterar sig hos varje enskild individ ändå håller ihop det kulturella självet och ritar upp den meningsmässiga spelplanen för dess sätt att respondera på och ta sig an livets alla aspekter.

I likhet med Hegels storstilade projekt i "Andens fenomenologi" försöker Bollas spåra den historiska sekvensen av psykiska ramverk under de senaste 200 åren fram till den mentalitet som genomsyrar vår samtid och ligger till grund för den demokratins kris som Bollas menar är kän-

Normopaten har inget begrepp om vad det är att genomgå en andlig och moralisk kris. Foto: Ian Allenden/IBL

netecknande för våra västerländska samhällen. I synnerhet är Bollas intresserad av den psykodynamiska relationen mellan de olika psykiska ramverken. Och detta är klassiskt psykoanalytiskt tänkande: utvecklingssekvensen av psykiska ramverk är inte frukten av passivt genomlevda erfarenheter utan har sin grund i det kollektiva medvetandets sätt att med utgångspunkt från ett givet ramverk försöka handskas med de händelser och prövningar som livet ställer det inför.

Till exempel argumenterar Bollas utförligt för att vi kollektivt under de första åren av 2000-talet omedvetet krävde en lösning på den förvirring och depression som vi lämnats med efter att de klassiska humanistiska idealen kommit att eka alltmer tomma i takt med att de mänskliga katastroferna avlöst varandra under 1900-talet. Och inte minst den senaste informationsteknologin erbjuder oss ett sätt att handskas med livet som bröt med ett millennium i vilket det inre sökandet efter personlig mening ändå varit en vital del av den mänskliga existensen. Informationsteknologin erbjuder oss nya banor för att tänka, vara och relatera: den erbjuder oss en flykt från det introspektiva livet.

Den postmoderna filosofin har sedan 60-talet kritiskt proklamerat subjektets död, men den kritiken har främst varit riktad mot en djupt förenklad och cartesianskt färgad föreställning om vad det innebär att vara ett subjekt eller en person. Vad vi nu ser är i stället subjektivitetens och självreflektionens försvinnande realiserat i livshållning och kulturella praktiker. Till exempel sätter vi nu vår blinda tilltro till att forskarna en gång för alla ska kunna lösa våra livsproblem (vår miljöförstöring har vi på så vis lyckats förvandla från att vara ett etiskt till att bli ett tekniskt problem). Eller vi utvecklar snabba och manualiserbara psykoterapiformer där självinsikt, ansvarskänsla och personlig sanning inte längre har något kurativt värde. Stora delar av befolkningen bedövar sitt inre med SSRI-preparat och förlorar på så vis kontakten med de tankar och föreställningar som utgör väsentliga delar av deras ångest eller depression.

Utilitarismen har blivit moralfilosofin på modet: att ha ett moraliskt problem innebär inte längre att befinna sig i kamp och konflikt med sig själv och sitt samvete, utan att stå inför den tekniska uppgiften att räkna ut de rationella grunderna för olika handlingsalternativ. Kommunikationsmöjligheterna har aldrig varit större och snabbare,

men vi har allt mindre att kommunicera. Det inre och långsamma sökandet efter livsmening tycks bara föda melankoli; att överhuvudtaget ha ett inre liv och ett själsligt djup verkar mest skapa trubbel; låt oss i stället hänge oss åt självövergivandets narkos och kasta oss ut i det hypermoderna livets hålligång och med hjälp av ofelbara tekniker och självhjälpsappar förvandla oss till fungerade objekt bland andra objekt i den objektivt existerande världen. Ungefär så talar den nya tidsandan.

Enligt Bollas har alltså vår tid kommit att etablera ett psykiskt ramverk som befrämjar vad han talar om som en "psykofobisk" livshållning, en livshållning som vidare är intimt förknippad med framväxten av en "normopatisk" personlighetstyp. Normopaten är en person som till exempel inte försvarar sig psykologiskt genom att bli introvert och sluta sig, utan genom att fly utåt. Han blir på så vis onormalt normal, onormalt stabil och onormalt socialt välanpassad. Normopaten ersätter subjektivitet med konventionalitet. Han försöker undvika att vara och relatera i första person, att vara idiosynkratisk. Därför har han heller inget begrepp om vad det är att genomgå en andlig och moralisk kris. Kärnkonflikterna i Ingemar Bergmans filmer är till exempel obegripliga för honom.

Bollas vittnar om hur det är att ha denna personlighetstyp i terapi: normopaten uttrycker sig uteslutande i klichéer och allmänna tankeformer för att undvika kontakt med varje form av personligt djup; och terapeutens tolkande försök att fästa uppmärksamhet vid omedvetna konflikter mottas som om det vore instruktioner om hur normopaten ska modifiera sitt beteende för att bli ännu mer välfungerande.

Civilisationens pris i denna tidsålder är inte längre att vi måste dölja oss för ett straffande överjag, som under Freuds tid, utan det pris som vi idag betalar är att vi drivits till att tömma det inre livet genom en effektiv arsenal av psykologiska försvarsmekanismer, som projektiv identifikation och dissociation. Genom att förlägga oönskade delar av oss själva hos någon annan, eller genom att klyva oss själva i olika delar som inte längre har någon kommunikation med varandra, så kan vi bli effektiva "doers" utan inre konflikter eller reflexiv självreglering. Detta är motsatsen till vad vi skulle kunna kalla för en demokratisk personlighetsorganisation med en öppen inre kommunikation där olika och inbördes oeniga delar av personligheten får göra sina röster hörda.

Den antidemokratiska personlighetsorganisationen är inte bara flack och livlös på ett inre plan, den är också, menar Bollas, politiskt livsfarlig och ytterst ligger den till grund för den främlingsfientlighet, den oreglerade kapitalism, de sociala orättvisor och den klimatkras som kännetecknar våra västerländska samhällen. I Bollas hemland har de en president som utan att blinka kan begå sexuella övergrepp mot kvinnor för att i nästa sekund beskriva mexikaner som våldtäktsmän, eller anklaga den etablerade pressen för att sprida falska nyheter för att i nästa sekund fabricera sanningar som tjänar hans egna syften. Och i Europa har vi en väldokumenterad närhistoria av horribla övergrepp mot mänskliga rättigheter samtidigt som våra främlingsfientliga och rasistiska partier växer i styrka.

Bollas menar alltså att den mest allvarliga klimatförändringen idag är den som sker i det mänskliga psyket. Om vi inte lyckas vända vår psykofobiska livshållning, om vi inte lyckas få det mänskliga självet att bli intressant och viktigt igen, så kommer den politiska processen till slut att helt tömmas på den intellektuella vitalitet och de gemensamma ansträngningar som är nödvändiga för mänsklighetens fortsatta överlevnad.

Johan Eriksson

Privatpraktiserande psykoanalytiker, legitimerad psykoterapeut och fil dr i teoretisk filosofi
understrecket@svd.se